

Sborník příspěvků z konference

téma „Současné otázky praxe a legislativy znalecké činnosti nejen v kontextu domácího násilí“

Praha, 7. 12. 2018

Obsah

1	Úvodní slovo	3
2	Legislativní blýskání na lepší časy znalců.....	3
3	Znalecká činnost pod drobnohledem ombudsmanky	4
3.1	Obecné poslání a působnost veřejného ochránce práv	4
3.2	Konkrétní činnost ochránce.....	5
3.3	Průběh šetření ochránce	5
3.4	Znalci v agendě ochránce	6
3.5	Správa znalecké činnosti a ochránce	6
3.6	Znalci v soudním řízení	7
3.7	Výchozí právní úprava při řešení nečinnosti/průtahů znalců v soudním řízení v rámci státní správy soudů	8
3.8	Možnosti ve vztahu k nečinnosti/průtahům znalců	8
3.9	Příklady z praxe ombudsmana	9
3.10	Vyjadřování znalce na internetu.....	10
4	Zátěžové aspekty znalecké činnosti z pohledu psychologa.....	11
4.1	Hlavní kategorie znalecké zátěže	11
4.2	Typy znalecké zátěže	12
4.3	Úskalí u opatrovnických posudků.....	13
4.4	Demotivační faktory u opatrovnických kauz	13
4.5	Zátěž u trestních kauz.....	14
4.6	Redukce vlastní zátěže	14
5	Několik problémů, které advokát řeší při kontaktu se znaleckou činností	15
5.1	Otázky a odpovědi	15
5.2	Vliv zadavatele.....	16
5.3	Jak znalec k závěrům přišel.....	16
6	Znalecká činnost pohledem soudce	17
7	Znalecká činnost z pohledu PČR.....	19
8	Ohrožené osoby, děti a znalci v nové úpravě přestupkového práva	20
9	Zkušenosti s posuny ve znalecké činnosti	25

1 Úvodní slovo

Se zvýšeným počtem řešených sporů péče o nezletilé, ale i případů sexuálně motivované trestné činnosti v ČR, se zvyšuje i množství vypracovaných znaleckých posudků pro účely civilního a trestního řízení.

Je třeba konstatovat, že na všech stranách, které se znaleckými posudky pracují, vystává určité nepochopení, nejednotnost v přístupu znalců ke zkoumaným subjektům, ale i nekonsistence při soudním hodnocení znaleckých posudků, absence standardizované úrovně znaleckých posudků a téměř až nulová odpovědnost znalců za zpracované posudky.

To vše vede k významně kritické situaci, ale především neúměrně natahuje a prodlužuje civilní i trestní řízení, pro které jsou znalecké posudky důležitým důkazem a zdrojem jejich konečných rozhodnutí. V nejfatálnějších případech vedou špatně vypracované znalecké posudky k osvobození pachatelů trestné činnosti, k přisouzení dítěte do péče agresivního rodiče i nezanedbatelné sekundární až terciární viktimizaci obětí trestných činů, které pak jsou nuceny vyhledat odbornou psychiatrickou pomoc.

Problematické okruhy sami znalci pojmenovali na svých četných setkáních (např. na Konferenci soudních znalců v Ostravě v roce 2012, 2017). Je však třeba, aby nezůstalo jen u pojmenování problémů, ale jde o nalezení jejich praktického řešení; přičemž změna současné právní úpravy znalecké činnosti může být jedním z nich.

Došlo v tomto směru k reálnému posunu v našem právním řádu či nikoli? Jaké jsou konkrétní potřeby a požadavky znalců, které by mohla nová právní úprava reflektovat a lze se inspirovat v tomto směru zahraničními právními úpravami? Na dané se pokusíme odpovědět v následujícím textu.

2 Legislativní blýskání na lepší časy znalců

Autorka: Mgr. Veronika Ježková, Vedoucí právních služeb proFem o.p.s.

Právní úprava regulující činnost znalců v České republice patří k historicky nejstarším. Je proto udivující, že vážně se o nové právní úpravě začalo mluvit de facto až v roce 2014, kdy se příprava věcného záměru nového zákona upravujícím znaleckou činnost dostala na seznam a do plánu legislativních prací svěřených Ministerstvu spravedlnosti na rok 2015 a 2016.

I tak ale trvalo až do 29. 1 2018, než vláda předložila Poslanecké sněmovně ČR návrh zákonů a sněmovní tisky č. 72/0, 73/0 a 74/0, které měly nově koncipovat činnosti znalců a tlumočnicků. Po projednání v ústavně právním výboru, jako výboru garančním, došel tisk č. 72 významných změn v podobě pozměňovacích návrhů zpravodajky tohoto tisku, prof. JUDr. Heleny Válkové, CSc.

Zákon zcela selektuje činnost znalců od činnosti tlumočnicků; přičemž již dnes je zřejmé, že minimálně pro oblasti znalečného, způsob vedení evidence znaleckých posudků, pojištění, vymezení odvětví jednotlivých oborů a náležitostí pro zápis do seznamu znalců, bude koncipována nová prováděcí vyhláška k této normě.

Asi nejvýznamnějším zásahem do systému bude centralizace dohledové činnosti, ale i správy znalecké činnosti, neboť tyto činnosti se soustředí pouze a jedině do rukou Ministerstva spravedlnosti a dojde k odstranění současné nelogické a neefektivní dvojkolejnosti systému.

Pro výkon znalecké činnosti budou povoláni znalci (fyzické osoby), znalecké kanceláře a znalecké ústavy, přičemž pro znaleckou kancelář i ústav je stanoven minimální počet znalců, kteří v té které instituci musí působit. Zákon současně vymezí přímo svou přílohou jednotlivé znalecké obory a vyhláškou pak jednotlivá odvětví těchto oborů.

Detailně jsou rozpracovány požadavky a předpoklady, které bude znalec nucen splňovat pro to, aby byl úspěšně zapsán do seznamu znalců vedeného Ministerstvem spravedlnosti, povinná bude mimo jiné i zpoplatněná vstupní zkouška sestávající z obecné a zvláštní části.

Jedním z diskutabilních bodů celého legislativního počínu pak zůstává zavedení povinného pojištění znalců pro případ náhrady újmy způsobené při výkonu znalecké činnosti.

Asi neočekávanější změnou, kterou by zákon měl přinést je zvýšení odměny znalců, nicméně v tomto směru se norma odkazuje na prováděcí vyhlášku, která má určit výši, způsob snížení a zvýšení, rozsah a pravidla vyúčtování znalečného. Již nyní však víme, že co do výše se budeme pohybovat v rozmezí 500 – 700 Kč, přičemž jednou za tři roky má Ministerstvo spravedlnosti povinnost přezkoumat výši takto stanoveného rozpětí odměny a přijmout relevantní opatření pokud by bylo nedostačující. Již přímo v normě je též uvedeno, že o znalečném musí příslušný orgán rozhodnout do 30 dnů od doručení vyúčtování ze strany znalce a k výplatě musí dojít do 15 dnů od právní moci takového rozhodnutí. Novinkou je též právo odeprít výplatu znalečného za situace, kdy se jedná o zvláště závažný případ nekvalitního provedení znaleckého úkonu.

Závěrem byly demonstrovány příklady zahraničních právních úprav, kdy je zřejmé, že každý ze států volí v tomto ohledu své vlastní právní cesty.

3 Znalecká činnost pod drobnohledem ombudsmanky

Autorky: Mgr. Pavlína Lukašíková, JUDr. Petra Janoušková

Odbor justice, migrace a financí Kanceláře veřejného ochránce práv

Účelem příspěvku je přiblížit čtenářům působnost a činnost veřejného ochránce práv v oblasti znalecké agendy. Nejprve stručně představíme obecnou působnost a činnost ochránce. Potom vysvětlíme, jakým způsobem se činnost ochránce dotýká oblasti znalectví. Uvedeme rovněž pár příkladů, kterými se ombudsmanka (její zástupce) či předchůdci zabývali.

3.1 Obecné poslání a působnost veřejného ochránce práv

Působnost veřejného ochránce práv je stanovená v § 1 zákona o veřejném ochránci práv¹. Na základě § 1 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv ochránce působí k ochraně osob před **jednáním úřadů** a dalších institucí, pokud je **v rozporu s právem**, neodpovídá **principům demokratického právního státu a dobré správy**, jakož i před jejich **nečinností** a tím přispívá k ochraně základních práv a svobod. V předchozí větě vymezená působnost se vztahuje na ministerstva, jiné správní úřady a instituce a orgány územních samosprávných celků, ale

¹ zákon č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů

pouze **při výkonu státní správy**. Tímto rámcem je limitována i činnost ochránce v oblasti znalectví.

Zákonodárce posléze svěřil ochránci působnost i v jiných oblastech². Pověřil jej ochranou osob omezených na svobodě, ochranou osob před diskriminací a prosazováním práva na rovné zacházení, sledováním zajištění a vyhoštění cizinců, monitorováním práv osob se zdravotním postižením a pomocí občanům Evropské unie. Činnost ochránce v těchto oblastech se však liší od níže vysvětlených obecných postupů.

3.2 Konkrétní činnost ochránce

Ochránce se v oblastech své tzv. původní působnosti³ primárně zabývá **individuálními podněty** stěžovatelů či stěžovatelek, kteří se na něj obrací. Obvykle však vyžaduje, aby stěžovatel(ka) před podáním podnětu nejprve bezúspěšně vyčerpal(a) prostředky nápravy u konkrétních úřadů.⁴ Zjistí-li při své činnosti **systémové nedostatky**, může zahájit šetření z vlastní iniciativy.

Ochránce má dále možnost připomínkovat návrhy právních předpisů, případně jiné materiály předkládané vládě ČR; může doporučit vydání, změnu nebo zrušení právního nebo vnitřního předpisu. Vyvíjí osvětovou činnost v podobě organizování školení, kulatých stolů, seminářů, konferencí apod. Může vystupovat jako vedlejší účastník v řízení u Ústavního soudu, rovněž má oprávnění podávat vlastní návrhy na zrušení podzákonných právních předpisů. Obvyklé je i vystupování ochránce jako **amicus curiae**. **V neposlední řadě má** právo navrhnout zahájení kárných řízení proti předsedům, předsedkyním a místopředsedům a místopředsedkyním soudů, zjistí-li porušení povinností spojených s výkonem jejich funkcí.

3.3 Průběh šetření ochránce

Na základě podnětu stěžovatele či stěžovatelky nebo z vlastní iniciativy může ochránce zahájit šetření⁵. Vyzve úřad k vyjádření, nebo provede místní šetření přímo u úřadu. Na základě zjištěných poznatků vydá zprávu o šetření, ve které konstatuje buď zjištění pochybení⁶, nebo že pochybení zjištěno nebylo⁷.

Pokud ochránce pochybení nezjistí, šetření tím končí. V opačném případě vyzve úřad k vyjádření ke zjištěným pochybením a k přijetí k opatření k nápravě. Jestliže úřad přijme podle názoru ochránce dostatečná opatření k nápravě, šetření ukončí.⁸ Pokud nikoli, vydá ochránce závěrečné stanovisko, ve kterém již uvede konkrétní požadovaná opatření k nápravě, které by měl úřad provést.⁹ Pokud ani poté úřad dostatečná opatření k nápravě nepřijme, může ochránce přistoupit k přijetí sankce: vyrozumí nadřízený úřad či vládu a může o svých zjištěních informovat veřejnost.¹⁰

² Viz § 1 odst. 3 až 8 zákona o veřejném ochránci práv.

³ podle § 1 odst. 1 a 2 zákona o veřejném ochránci práv

⁴ Jednou z náležitostí podnětu je podle § 11 odst. 1 písm. c) doklad o tom, že úřad, jehož se podnět týká, byl neúspěšně vyzván k nápravě.

⁵ Viz § 14 ve spojení s § 21 zákona o veřejném ochránci práv.

⁶ Viz § 18 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv.

⁷ Viz § 17 zákona o veřejném ochránci práv.

⁸ Viz § 18 odst. 2 zákona o veřejném ochránci práv.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Viz § 20 odst. 2 zákona o veřejném ochránci práv.

3.4 Znalci v agendě ochránce

Působnost ochránce ve vztahu ke znalcům vychází z jeho obecné působnosti vůči správním orgánům. Vztahuje se proto na **orgány správy znalecké činnosti**, kterými jsou **předsedové či předsedkyně krajských soudů a Ministerstvo spravedlnosti**¹¹. Přesah do znalecké agendy ombudsmana má také **činnost orgánů státní správy soudů** (všichni předsedové, předsedkyně a místopředsedové, místopředsedkyně soudů), a to zejména při vyřizování stížností na průtahy v řízení¹², souvisí-li průtahy s nečinností znalců, znalkyň či znaleckých ústavů při zpracovávání znaleckých posudků. Mimo to ochránce využívá svou pravomoc připomínkovat návrhy zákonů a prováděcích předpisů i v oblasti znaleckého práva.

Naproti tomu ochránce není oprávněn zasahovat do výkonu samotné znalecké činnosti: nemůže hodnotit věcnou správnost posudků ani jejich obsah¹³. K činnosti znalců se může vyjadřovat pouze nepřímo v omezeném rozsahu při prošetřování postupů orgánů státní správy znalecké činnosti a orgánů státní správy soudů.

Ochránce rovněž nesmí jakkoli zasahovat do samostatné rozhodovací činnosti soudů. Proto nemůže přezkoumávat například postup soudu při ustanovování znalce, znalkyně či znaleckého ústavu k vypracování znaleckého posudku ani postup soudu při ukládání sankcí znalcům (pořádkových pokut, krácení či odejmutí odměn aj.).

3.5 Správa znalecké činnosti a ochránce

V oblasti státní správy znalecké činnosti, která je v současné době svěřena do rukou předsedů (a jedné předsedkyně) krajských soudů a Ministerstva spravedlnosti,¹⁴ se ochránce zabývá **podněty znalců**. Setkává se výhradami vůči postupu orgánů správy znalecké činnosti v souvislosti se jmenováním znalců (procesní otázky, vyhrazenost oborů, stanovování kvalifikačních předpokladů), jejich odvoláváním, přezkušováním odborných znalostí a vyplácením znaleckého co do jeho výše a včasnosti. Podněty znalců směřují také proti správnímu trestání.

Vedle toho se ochránce zabývá **podněty stěžovatelů**, kteří nesouhlasí se způsobem vyřízení podnětu k zahájení správního řízení se znalcem (znaleckým ústavem). Ochránce v takových případech prošetřuje způsob vyřízení podnětů k zahájení správního řízení předsedy krajských soudů (Ministerstvem spravedlnosti).

První veřejný ochránce práv JUDr. Otakar Motejl se například zabýval¹⁵ postupem předsedy krajského soudu, který přibližně týden před jmenováním soudní znalkyně její jmenování pozastavil na základě dopisu bývalého manžela znalkyně (stěžovatelky), ve kterém soud informoval o probíhající trestní stíhání stěžovatelky. Předseda soudu stěžovatelce sdělil, že její jmenování bylo pozastaveno do doby prošetření, zda splňuje podmínky podle § 4 odst. 1 písm. c) zákona o znalcích a tlumočnících v tehdejší znění, tedy „má takové osobní

¹¹ podle § 1 odst. 2 písm. d) zákona č. 36/1967, o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o znalcích a tlumočnících“)

¹² podle § 164 odst. 1 a násl. zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (zákon o soudech a soudcích)

¹³ Ovšem za určitých okolností může ochránce nepřímo hodnotit tzv. řádnost posudku ve smyslu § 8 zákona o znalcích a tlumočnících a jeho provedení s náležitou odbornou péčí (*lege artis*).

¹⁴ V legislativním procesu je však návrh nového zákona, který mimo jiné centralizuje správu znalecké agendy do rukou ministerstva.

¹⁵ Viz závěrečné stanovisko veřejného ochránce práv ze dne 4. května 2010 sp. zn. 3592/2009/VOP, dostupné z: <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/1266>.

vlastnosti, které dávají předpoklad pro to, že znaleckou činnost může řádně vykonávat“. Případ se vztahuje do doby účinnosti právní úpravy zákona o znalcích a tlumočnících, kdy v něm ještě nebyla zakotvená podmínka bezúhonnosti pro jmenování znalcem. Ochránce k postupu předsedy krajského soudu konstatoval, že i s ohledem na presumpci neviny není zahájení trestního stíhání samo o sobě v rozporu s podmínkami stanovenými zákonem o znalcích a tlumočnících, neboť nevypovídá o osobních vlastnostech skýtajících záruku řádného výkonu znalecké funkce. Případ měl zároveň i důležitou procesně-právní rovinu. Ochránce totiž upozornil na to, že zvolený procesní postup (pozastavení jmenování) neměl žádnou procesní oporu v zákoně o znalcích a tlumočnících, kde ostatně absentovala jakákoli procesní úprava jmenování či odvolávání.

Druhý veřejný ochránce práv JUDr. Pavel Varvařovský šetřil¹⁶ postup předsedy krajského soudu, který vyžadoval při posuzování způsobilosti uchazeče o funkci znalce tzv. negativní lustrační osvědčení. Ochránce tento postup vyhodnotil jako nepřijatelnou správní praxi v rozporu se zákonem o znalcích a tlumočnících, lustračním zákonem¹⁷ a ústavním pořádkem. Tento případ byl rovněž průlomový z hlediska uplatnění procesních předpisů, aplikace správního řádu¹⁸. Veřejný ochránce práv dlouhodobě prosazoval, aby jmenování a odvolávání znalců nepodléhalo absolutnímu správnímu uvážení, ale mělo transparentní a předvídatelný procesní režim. Nyní se již předsedové a předsedkyně krajských soudů běžně považují za správní orgány ve smyslu § 1 odst. 1 správního řádu a rozhodují o jmenování znalců a tlumočnicků a jejich odvolávání ve správním řízení. V té době to samozřejmostí nebylo.

Posledním případem, který bychom chtěly na tomto místě zmínit, se zabýval zástupce veřejné ochránkyně práv JUDr. Stanislav Křeček¹⁹. Týkal se způsobu vyřízení podnětu k zahájení správního řízení se znalcem, který vyřizoval znalecký sbor předsedy krajského soudu. Stěžovatel napadal řádnost posudku zpracovaného v oboru ekonomika, ceny a odhady nemovitostí. Vyjadřoval pochybnosti nad tím, zda znalec osobně navštívil pozemky, jejichž ohodnocení měl provést. Zástupce ochránkyně prošetřoval jak věcné vyřízení podnětu, tedy jestli existovaly důvody pro zahájení správního řízení se znalcem, tak procesní způsob vyřízení věci (zda správní spis obsahoval podklady potřebné pro vyřízení podnětu a znění odpovědi stěžovateli). Zástupce ochránkyně nezjistil skutečnosti, které by nasvědčovaly tomu, že znalec nezpracoval svůj posudek řádně, ale zjistil pochybení procesního charakteru. Správní spis sice obsahoval potřebné podklady a dokumenty pro vyřízení podnětu, avšak tyto se nijak nepromítly do vyjádření k podnětu stěžovatele. Právě v absenci popisu provedeného šetření a prostudovaných podkladů, které vedly správní orgán k závěru uvedenému ve vyjádření k podnětu, shledal zástupce ochránkyně pochybení: odpověď nenaplnila požadavek přiléhavosti a princip přesvědčivosti.

3.6 Znalci v soudním řízení

Jak jsme uvedly v úvodních odstavcích, kromě správy znalecké agendy se u ombudsmana setkáváme s podněty, ve kterých znalci zaujímají roli aktéra v soudním řízení. Přehledně shrnul poznatky o znalcích v soudním řízení první veřejný ochránce práv JUDr. Otakar Motejl v roce 2009 (do jisté míry jsou podobné současným poznatkům). Poznatky jsou dostupné v

¹⁶ Viz zpráva o šetření veřejného ochránce práv ze dne 6. května 2011 sp. zn. 5364/2010/VOP, dostupná z: <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/1264>.

¹⁷ zákon č. 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky

¹⁸ zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů

¹⁹ Viz zpráva o šetření veřejného ochránce práv ze dne 5. listopadu 2015 sp. zn. 4603/2014/VOP, dostupná z: <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/5962>.

podobě přílohy zprávy pro Poslaneckou sněmovnu ČR za 3. čtvrtletí 2009, pod souhrnnou zprávou za rok 2009.²⁰

Když hovoříme o znalci jako **aktéru soudního řízení**, je nutné si z hlediska působnosti ochránce znovu připomenout, koho můžeme vlastně šetřit. Ochránce se může zabývat pouze **jednáním orgánů státní správy soudů**, kterými jsou předsedové a místopředsedové soudů (ti jednají za soud, jsou nejen soudci, ale i správními orgány, vykonávají státní správu soudů podle zákona o soudech a soudcích a dalších předpisů). Ochránce **nemůže zasahovat do nezávislého soudního rozhodování**. Jak se tedy vlastně k posuzování jednání znalce dostaneme? Zpravidla přes **stížnosti na průtahy v soudním řízení**, které předsedové a místopředsedové soudů běžně vyřizují. Zde je naše pole působnosti.

3.7 Výchozí právní úprava při řešení nečinnosti/průtahů znalců v soudním řízení v rámci státní správy soudů

- Jednotlivci náleží **právo na vydání rozhodnutí v přiměřené lhůtě, bez zbytečných průtahů** (čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, čl. 6 odst. 1 Úmluvy), je součástí práva na spravedlivý proces.
- **Znalec je povinen vykonávat svou činnost řádně a včas** (§ 8 zákona o znalcích a tlumočnících).
- Povinnost soudců postupovat v řízení tak, aby nedocházelo k průtahům, je upravena v ustanovení § 79 odst. 1 zákona o soudech a soudcích a dále podrobněji rozvedena v jednotlivých procesních kodexech. Porušení povinnosti učinit úkon nebo vydat rozhodnutí v zákonem stanovené lhůtě a není-li stanovena, v přiměřené lhůtě, je nesprávným úředním postupem.
- Jedním z úkolů předsedy soudu je dbát o to, aby v soudních řízeních nedocházelo k průtahům, aby soudci v řízení postupovali plynule. Za tím účelem předseda soudu vykonává dohled, vyřizuje individuální stížnosti, zajišťuje včasné vyřizování návrhů na určení lhůty k provedení procesního úkonu, stará se o rovnoměrné zatížení soudců, může podat kárný návrh vůči soudci, který opakovaně porušuje povinnost rozhodovat bez průtahů aj.
- **Stížnost na průtahy v řízení** je jedním²¹ z nástrojů možného řešení průtahů. Z dosavadních poznatků ochránce lze učinit obecný závěr, že není vždy účinným nástrojem.

3.8 Možnosti ve vztahu k nečinnosti/průtahům znalců

Ombudsman v jednotlivých šetřených případech usiluje o to, aby **právo na rozhodnutí v přiměřené lhůtě** nezůstalo jen jako pouhá **teorie a ideál**. Na prvním místě je určité **prevence**. Důležité je samotné jednání **soudce**. Soudce musí být „pánem řízení“. Právě on výběrem znalce, který není přetížený, ovlivňuje a do značné míry předurčuje, že znalec bude schopen dodat znalecký posudek v termínu. Soudce by si měl před ustanovením znalce pro řízení **ověřit, že znalec zvládne vypracovat znalecký posudek ve stanovené lhůtě**. Tato povinnost je upravena ve vyhlášce, ale občas se na ni v praxi zapomíná (§ 12 vyhlášky 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících²²). V šetřeních prosazujeme, aby soudci trvali na důsledném **održování termínů ze strany znalců**.

²⁰ <https://www.ochrance.cz/zpravy-o-cinnosti/zpravy-pro-poslaneckou-snemovnu>

²¹ Mezi další nástroje patří návrh na určení lhůty, ústavní stížnost a stížnost k ESLP, náhrada škody a přiměřené zadostiučinění (nástroje kompenzační).

²² § 12 Lhůta k provedení úkonu

Evropský soud pro lidská práva při posuzování účasti znalců v soudním řízení opakovaně připomenul, že znalec je sice při vypracování svého posudku nezávislý, podléhá nicméně kontrole soudních orgánů, které jsou povinny zajistit řádný průběh vypracování posudku.²³ Podle ESLP průtahy způsobené nečinností znalců nebo potřebou četnosti znaleckých posudků nejsou důvodem pro ospravedlnitelnost celkové délky řízení.²⁴ Nedostatečná aktivita soudců je rovněž předmětem kritiky Ústavního soudu²⁵.

Pokud dojde k prodávám s dodáním znaleckého posudku, měl by soudce zvážit **uložení pořádkové pokuty**. Následně při rozhodování o odměně by měl soudce vždy zkoumat příčiny průtahů (a jejich rozsah) a zvážit například **snížení odměny** znalci. K tomu je třeba doplnit, že uložení pokuty a snížení (odepření) odměny ochránce nemůže přezkoumávat, neboť jde o rozhodovací činnost soudu. Může však podle okolností jednotlivého případu doporučit, aby se více tato opatření používala a připomínali je předsedové soudů na poradách se soudci.

Na některých soudech předsedové soudu zavedli tzv. **zprávoú povinnost** (vnitřní systém předávání informací o znalcích, kteří nedodržují stanovené lhůty, poznatky o nekvalitně zpracovaných posudcích). Sdílí tyto informace na poradách soudců, i prostřednictvím intranetu. Vedení soudu tyto **informace** pravidelně **vyhodnocuje**. To považujeme za dobrou praxi. Rovněž je důležité, aby se o případech závažných nebo opakovaných pochybeních znalců dozvěděl příslušný předseda krajského soudu (Ministerstvo spravedlnosti). Předsedové soudů by měli podávat **podněty**, aby příslušný předseda krajského soudu mohl posoudit závažnost protiprávního jednání znalce a případně mu uložil ve správním řízení odpovídající sankci.

3.9 Příklady z praxe ombudsmana

Výše uvedený postup docela výstižně ilustruje případ sp. zn. 6922/2011. Ochránce dospěl k závěru, že podání podnětu k iniciování správního řízení se znalcem (znaleckým ústavem) je projevem řádného výkonu dohledové činnosti předsedy soudu nad plynulostí soudního řízení (§ 127 odst. 2 zákona o soudech a soudcích). V podrobnostech si dovoluujeme odkázat na zprávu o šetření, která je dostupná na internetových stránkách ochránce www.ochrance.cz v evidenci stanovisek ochránce (tzv. ESO)²⁶.

V další věci, kterou jsme na ukázkú vybrali, šlo o **rozhodování soudu o výchově a výživě nezletilé** (tedy rychlost soudního řízení zde byla velmi důležitou kategorií). Stěžovatel nesouhlasil s vyřízením své stížnosti na průtahy v řízení, které do značné míry způsobila

„(1) Při vyžádání znaleckého (tlumočnického) úkonu uloží státní orgán v mezích stanovených zákonem znalci (tlumočnicku) lhůtu, ve které má být úkon proveden; před stanovením lhůty je podle okolností nutno se znalcem (tlumočnickem) projednat, zda může v zamýšlené lhůtě úkon provést.

(2) V naléhavých případech může státní orgán žádat spěšné provedení znaleckého (tlumočnického) úkonu; v tomto případě se uvede v opatření, kterým je znalec ustanoven, výslovně, že je žádáno spěšné provedení úkonu, a stanoví se lhůta k jeho provedení.“

²³ Viz např. rozsudek ESLP ze dne 21. února 2006, stížnost č. 22771/04, ve věci Cambal proti České republice.

²⁴ Viz rozsudek ESLP ze dne 2. ledna 2003, stížnost č. 41486/98, ve věci Bořánková proti České republice a rozsudek ESLP ze dne 21. prosince 2004, stížnost č. 71551/01, ve věci Škodáková proti České republice, rozsudek ESLP ze dne 2. listopadu 2004, stížnost č. 23499/06, ve věci Havelka proti České republice.

²⁵ Viz rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 475/03: „Na to, že znalec překročil lhůtu určenou k vyhotovení znaleckého posudku, měl soud adekvátně reagovat. Nespolupracují-li osoby v řízení vystupující, je na soudu, aby podnikl příslušné kroky, kterými by zamezil dalším prodávám. Ze spisu však nevyplývá, že by soud o tuto záležitost jevil zájem, zjišťoval příčiny nedodání znaleckého posudku ve stanovené lhůtě a prostřednictvím písemných či jiných urgencí, pořádkové pokuty apod., jakkoli usiloval o jeho urychlené dodání.“

²⁶ zpráva o šetření veřejného ochránce práv ze dne 17. října 2013, sp. zn. 6922/2011, dostupná z: <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/2624>

pasivita rozhodujícího soudce a prodlevy znalkyně. Soud opakovaně prodlužoval znalkyni lhůtu ke zpracování znaleckého posudku. **Stížnost** předsedkyně soudu shledala **nedůvodnou**.

V případě jsme narazili na několik problematických momentů - **za první**, skutečnost, že již vzápětí po svém ustanovení si znalkyně žádala o prodloužení lhůty z důvodu velké pracovní vytíženosti, svědčila o **nedodržení obecné preventivní povinnosti soudce** předcházet průtahům v soudním řízení. Soudce se znalkyní neprojednal, zda může v zamýšlené lhůtě posudek zpracovat s ohledem na složitost vypracování posudku a pracovní vytíženost. K následnému prodloužení lhůty pro zpracování znaleckého posudku z důvodu pracovní vytíženosti znalce by podle názoru ochránce mělo docházet jen výjimečně, nikoliv automaticky. Soud by měl zjišťovat podrobněji, jaké jsou příčiny této pracovní vytíženosti (např. zda se znalec na úkor znalecké činnosti pro soudy, což je jeho primární povinností, nevěnuje soukromým klientům). **za druhé**, závažným důvodem pro prodloužení lhůty ke zpracování posudku nemůže být bez dalšího ani **nedostatečná součinnost stran** soudního řízení. V případě, že některá ze stran povinnost součinnosti nedodržuje, měla o tom znalkyně uvědomit soud, aby nespolupracující straně udělil pořádkovou pokutu či ji nechal předvést. I tyto průtahy jsou podle ochránce přičitatelné soudu. **za třetí**, ochránce považoval za nesprávné, když **soud nijak nezareagoval na nedodání znaleckého posudku** po stanovené prodloužené lhůtě. Soud se vzniklými průtahy a jejich příčinami začal zabývat až poté, co stěžovatel podal dvě stížnosti (v lednu a březnu 2017).

Případ jsme řešili s předsedkyní soudu na místním šetření. Předsedkyně soudu znovu zvážila obsah stížností a zaslala **stěžovateli novou odpověď**, v níž reflektovala všechny výše uvedené problematické momenty. **Na poradě soudců** důkladně připomenula zásadu **prevence** při ustanovování znalců a také to, že pouze na základě závažných důvodů lze **výjimečně prodloužit znalci lhůtu** ke zpracování posudku.²⁷

3.10 Vyjadřování znalce na internetu

Ještě bychom chtěly zmínit jedno aktuální téma, které jsme nedávno řešili společně s kolegy z odboru rovného zacházení. Šlo o případ znalce (psychologa), který se v rozhovoru poskytnutém k předvolební kampani vyjadřoval poněkud problematicky vůči romským občanům. Rozhovor byl zveřejněn na internetu s uvedením jména, jeho profese a údaje, že je soudní znalec. Zabývali jsme se tím, zda je vyjadřování znalců neomezené nebo má určité limity/hranice. Uvažovali jsme, jak na vyjadřování znalců pohlížet z hlediska požadavků zákona, zda vůbec najdeme nějaké ustanovení, které na takové situace pamatuje.

Znalci by měli být profesionálové, měli by se chovat důstojně i ve svém občanském životě a **být opatrní v tom, co hlásají do veřejného prostoru**, zvláště, když se v rozhovoru či v článku prezentují jako znalci. Znalec sice neposkytl rozhovor v rámci znalecké činnosti (nešlo o zadání znaleckého úkolu), dával však veřejnosti najevo své názory a hodnoty, jež uznává. Obsah jeho vyjádření může zavdávat příčinu k obavám, zda je při výkonu znalecké činnosti skutečně nestranným odborníkem, zejména vůči romské komunitě. Jeho vyjádření může mít potenciál ohrozit důvěru v řádný výkon znalecké činnosti. Např. pokud by jako psycholog posuzoval obviněného z trestného činu romské etnicity, obviněný by patrně mohl mít oprávněné pochybnosti o jeho nepodjatosti a patrně by mohl uspět s námitkou.

Představitelce romského spolku, která se na ombudsmanku obrátila, jsme doporučili podat **podnět příslušnému předsedovi krajského soudu**.

²⁷ Podrobnosti najdete ve zprávě o šetření veřejného ochránce práv ze dne 31. srpna 2017, sp. zn. 2781/2017, dostupné z: <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/5428>.

Domníváme se, že znalec by měl po celou dobu, kdy je znalcem, splňovat podmínky pro jmenování. Ty upravuje ustanovení § 4 odst. 1 písm. f) zákona o znalcích a tlumočnících tak, že „jmenovat znalcem lze toho, kdo má **takové osobní vlastnosti**, které dávají předpoklad pro to, že znaleckou činnost může řádně vykonávat.“ Na základě ustanovení § 20b téhož zákona pak Ministerstvo spravedlnosti nebo předseda krajského soudu může **rozhodnout o zániku práva** vykonávat znaleckou činnost, pokud se dodatečně zjistí, že znalec **nesplňuje některou z podmínek** pro jmenování, anebo jestliže tyto podmínky odpadly. Nepočítáme s tím, že by podnět vedl k zániku funkce znalce. V úvahu by mohlo přicházet uložení výstrahy.²⁸ Důležité je upozorňovat na tyto problémy a rovněž zapojit příslušného předsedu krajského soudu. Určitě může pomoci, když znalce na rizika vyjadřování na internetu alespoň upozorní.

Závěrem bychom rády podotkly, že ombudsmanka každoročně obdrží řádově desítky podnětů z této oblasti. S ohledem na rozsah veškeré činnosti (přes 8000 podnětů ročně) jde o skutečně nepatrnou část agendy. Není to tedy oblast, které bychom se dennodenně věnovali. Poznatky a závěry, které jsme prezentovaly, vycházejí z případů ombudsmana za posledních deset let. Uvědomujeme si, že podněty nedávají ucelenou představu o tom, jaké problémy znalectví a správu znalců pálí. S tímto vědomím rovněž přistupujeme k připomínkování návrhů právních předpisů v oblasti znalectví. Připomínky můžete najít v evidenci stanovisek ochránce (ESO)²⁹. Prosazujeme také například, aby byla přijata nová odměňovací vyhláška, neboť se domníváme, že výše odměn znalců (nezměněná od roku 2002), je nedostatečná. Ombudsmanka na to upozornila v Souhrnné zprávě za rok 2017.³⁰

4 Zátěžové aspekty znalecké činnosti z pohledu psychologa

Autor: PhDr. Štěpán Vymětal, Ph.D., soudní znalec – psycholog

Výkon znalecké činnosti má mnohé subjektivní přínosy, kterými může být pro znalce např. profesní satisfakce, jasné časové ohraničení (ukončení) práce, společenská prestiž, pocit pracovní nezávislosti, kontakt s odborně zajímavými kauzami, mezioborová spolupráce, možnost průběžného seberozvoje i dobrý pocit z prospěchu společnosti a posilování její bezpečnosti (zejm. u trestních kauz). V tomto článku se však budeme zabývat naopak zátěží, která je s výkonem znalecké činnosti spojena.

4.1 Hlavní kategorie znalecké zátěže

Zátěž ve znalecké činnosti může mít rozmanité zdroje, ať už se jedná o opatrovnickou nebo trestní oblast. Zátěž znalce můžeme roztřídit do několika základních kategorií:

Jde jednak o zátěž (1) organizační a administrativní, která souvisí se zvyklostmi soudů a nedostatky či zastaráním platné právní úpravy znalecké činnosti, včetně podhodnocení znalecké práce;

²⁸ § 25d zákona o znalcích a tlumočnících:

„Jestliže zjištěné porušení povinností uložené tímto zákonem nelze posoudit jako přestupek podle zákona o přestupcích anebo jako trestný čin, může ministerstvo spravedlnosti nebo předseda krajského soudu udělit znalci (tlumočnickovi) nebo ústavu písemnou výstrahu. Při ukládání výstrahy se částí druhá a třetí správního řádu nepoužijí.“

²⁹ připomínky k návrhu nového zákona sp. zn. PDCJ: 1664/2013, ze dne 20. června 2013, dostupné z: <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/2526>; připomínky k poslednímu návrhu nového zákona ze dne 1. června 2016, sp. zn. PDCJ: KVOP/1308/2016/S, dostupné z: eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/4278

³⁰ Viz strana č. 63 Souhrnné zprávy za rok 2017, dostupné z:

https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Vyrocnizprava-2017_web.pdf.

(2) zátěž časovou (velké množství požadavků, nárůst komplikovanosti kauz, tlak na rychlé zpracování);

(3) dále vyplývá z chování a interakcí některých zúčastněných (soudců, advokátů, kolegů aj,

(4) dále může souviset s chováním samotných posuzovaných osob (rodičů, dětí, obětí či pachatelů),

a (5) v neposlední řadě souvisí i s povahou a charakteristikami některých konkrétních případů.

4.2 Typy znalecké zátěže

Mezi hlavní typy zátěže můžeme uvést projevy osobnosti rodičů v opatrovnických sporech, pocity vlastní bezmoci a marnosti v opatrovnických kauzách či dilematické kauzy, kdy jakýkoliv výsledek a rozhodnutí soudu bude mít na děti či oběti negativní dopad, kdy neexistuje žádné správné řešení.

Specifická emoční zátěž znalce je spojena s náročnými kauzami, kdy jsme vystaveni konfrontaci s (emoční) bolestí, utrpením obětí či tam, kde jsme exponováni podkladům s otřesným obsahem - fotografiím, nahrávkám, videu či textům s vysoce pobuřujícím či lidské hodnoty či humanitu devalvujícím materiálem, který máme za úkol analyzovat (nepř. dětská pornografie, dokumentace mučení či násilné smrti apod.). Zátěž způsobují situace, kdy jsme svědky retraumatizace oběti (ať v průběhu našeho vlastního znaleckého vyšetření nebo při výslechu oběti před soudem, její dehonestace advokátem, soudcem či obžalovaným).

Další typ zátěže je spojen s dehonestací znalce při výslechu u soudu (zpochybňování či ironizování advokáty, vulgarity či vyhrožování ze strany obžalovaných, zejména tam kde je chybějící reakce či zastání ze strany soudce).

Za zmínku stojí také vlastní ohrožení znalce, které může mít rozmanité podoby: stížnosti a přípisy zaměstnavateli, obvinění ze strany posuzovaných osob, fyzické útoky, verbální napadání, veřejné snižování znalce na internetu, nebezpečné i jiné vyhrožování, průnik do osobního elektronického prostoru apod.

Další zátěž souvisí s neetickým konáním ze strany kolegů a související interakcí (soukromé protiposudky, nevyžádaná hodnocení či přípisy „kolegů“ na zakázku).

Mediálně sledované kauzy jsou rovněž zdrojem vyššího stresu.

Administrativní zátěž souvisí s nárůstem podávaných stížností na znalce, obviněními znalců či žalobami, rozporováním výsledků znaleckého posudku, četnými požadavky na doplnění znaleckých posudků. V posledních letech dochází k nárůstu požadavků na znalecké posudky, někteří soudci zasílají usnesení o přibrání znalce i spis, aniž by předem ověřili časové možnosti znalce. Situace se prudce zhoršuje, souvisí to pravděpodobně s prudkým poklesem znalců, kteří vracejí znalecké razítko (ať už kvůli odchodu do důchodu, vyhoření, či možností lepšího živobytí uplatněním se jinde).

Problémem, který mnozí znalci uvádějí je chybějící zpětná vazba o tom, jak případy dopadly (ta se spíše namátkově objeví u věcí trestních a téměř nikdy u kauz opatrovnických. Tento stav rovněž může snižovat dobrý pocit z práce, potažmo profesní motivaci.

4.3 Úskalí u opatrovnických posudků

Problémem mohou být znalecké posudky soukromě zadané jednou stranou (problém v posuzování vztahů, absence informací od druhé strany, limitované závěry, problematicky zadané otázky, riziko účelovosti zpracování, otázka objektivity výsledků, pokud nejsou vyšetřováni všichni účastníci, otázka akceptace soudem). Někdy se setkáme s tím, že soudce chce potvrdit svůj závěr, který si vytvořil již před zpracováním posudku (pocit marnosti a zbytečnosti posudku), časté jsou manipulace jednou nebo oběma stranami sporu (rodiči). Absence dohody a vleklé spory s negativními dopady na dítě jsou pro znalce také mnohdy demotivující, stejně jako četné stížnosti či odvolání stran vůči výši znalečného. Vleklé spory generují také mnohasetstránkové spisy, které musí znalec analyzovat.

V rámci posudků v oblasti péče o děti se objevují mnohé dilematické situace. Někdy je obtížné najít menší zlo (návrh náhradní rodinné péče, řešení otázky návrhu psychiatrické hospitalizace dítěte pro úspěšnost znaleckého zkoumání, oba rodiče mají osobnostní deficity a snížené výchovné předpoklady, otázka vycestování s dítětem do zahraničí, překrývání opatrovnického sporu se zanedbáváním či týráním dětí, apod.)

Co se týká opatrovnických sporů, setkáváme se s určitým souborem charakteristik rodičů, jejichž kombinace může signalizovat problematičnost celého procesu znaleckého zkoumání. Jedná se o kombinaci vysokého intelektu, prestižního společenského postavení a nepříznivých osobnostních rysů (nezralost, impulzivita, manipulace - dítětem, dalšími osobami, znalcem), nesmiřitelnost, neústupnost, soupeřivost, sebestřednost, nedostatek empatie, histrionské rysy. Dále do hry často vstupuje zraněná sebeúcta po odchodu partnera (nevyřešené emoce), někdy přímo poruchy osobnosti u jednoho nebo obou rodičů. Co se týká vzájemného obviňování, týká se zanedbávání péče (často obviňuje matka otce), zneužívání alkoholu či drog (obviňují se oba), pohlavního zneužívání dítěte či domácího násilí (častěji obviňuje matka otce), či nadměrných fyzických či psychických trestů. Přestože jde obvykle o obvinění lichá, znalec se musí mít na pozoru, protože někdy odrážejí reálné verbální, psychické či fyzické násilí mezi partnery v rodině, někdy v této oblasti mluví pravdu nebo její část. U některých kauz se setkáváme s klíčovým vlivem dalších osob na konflikt (mnohdy matky otce, příp. matky ze strany matky, někdy partnera submisivnějšího rodiče, někdy advokáta). Hrubě narušené vztahy mezi rodiči s poruchou komunikace mohou mít za podklad (1) vyostřený citový konflikt mezi rodiči (chybějící náhled, nevyřešený emoční vztah, kde se objevuje žárlivost, rivalita, citová závislost na bývalém partnerovi, absence citového odpoutání), (2) skrytý konflikt o majetek (snaha zvýšit výživné, požadavek výživného na matku/otce, neochota dělit SJM, dítě je pak účelově používáno jako rukojmí. Zvláště závažným případem je (3) výrazné odcizení (dítě je indoktrinováno, nekriticky přebírá postoje a názory jedné strany, přiklání na stranu jednoho rodiče a navrhuje druhého, což může být následkem cílené manipulace, ale i principu nevědomé identifikace s agresorem v rodině s násilím).

4.4 Demotivační faktory u opatrovnických kauz

Pokud shrnu vlastní demotivační faktory v oblasti opatrovnických kauz, se kterými se v poslední době setkávám, jde o mimořádný nárůst žádostí ze strany soudů, nárůst úporných sporů (velmi tlustých spisů), zahlcení spoluznalců – psychiatrů (prodlužování lhůt), častý je pocit marnosti (redukce počtu ZP je prevencí vyhoření), malá satisfakce (posun/náhled u rodičů je výjimečný), projevy nepříznivých osobnostních charakteristik mnohých rodičů, nárůst stížností na znalce a žádosti soudů k vyjádření, časté odvolávání se vůči výši znalečného, hrubnutí v projevech advokátů, malé

zastání ze strany soudců, špatná platební praxe soudů (latence i >3 roky). Náročnější byly kauzy, kde znalec posuzoval osobnost a rodičovské kompetence soudců, advokátů, investigativních novinářů, diplomatů, cizinců ve smíšených vztazích, dále dlouhé roky se vlekoucí kauzy a situace, kde již došlo k výraznému odcizení dítěte od jednoho z rodičů.

4.5 Zátěž u trestních kauz

V oblasti trestních kauz se moje vlastní vnímaná zátěž týká případů s chronickým pohlavním zneužíváním dětí či týráním dětí, osob s postižením, dále pohlavního zneužívání biologickým rodičem, dlouhodobých forem týráním blízké osoby, týráním blízké osoby s dramatickými následky – změnou osobnosti po katastrofické události, týráním seniorů jejich dětmi, kauz s indoktrinací oběti, která obhájí pachatele, mučivých útrap obětí či případů nebezpečného vyhrožování (potažmo i znalci). Stručně řečeno jde zejm. o případy s dlouhou dobu latentním průběhem trestné činnosti, zejména tam kde jde o zvláště zranitelnou oběť. Případně kauz nebezpečných pachatelů, kteří mohou pozornost zaměřit i na soudce, advokáty či znalce. Specifickou zátěž a odborné nejistoty vyvolávají nejednoznačné případy i případy s rizikem sofistikovanych falešných obvinění (falešnou obětí).

4.6 Redukce vlastní zátěže

Nedávný případ sadistické vraždy švédské novinářky Kim Wallové, která byla dlouhou dobu brutálně mučena, zavražděna, sexuálně zneužita a rozřezána dánským konstruktérem ponorky Petrem Madsenem, byl příkladem ztělesněného zla. Kauza ukázala na zvýšenou potřebu krizové intervence u vyšetřujících policistů i soudního personálu, který se případem zabýval a byl v souvislosti s výkonem své práce traumatizován. V ČR je systémově ošetřena kolegiální i odborná podpora policistů a hasičů, kteří se mohou v souvislosti s plněním pracovních úkolů dostat do mimořádně zátěžových situací. Vyšší podporu ze strany zaměstnavatele by jistě v této oblasti zasloužil i soudní personál.

Ve znalecké činnosti je z dlouhodobého hlediska třeba aktivně čelit zátěži (prevence vyhoření, redukce stresu). Podle mého názoru má znalec, v rámci uchování si vlastního zdraví i kvality odevzdávané práce, následující odpovědnosti: využívat intervizi kolegů či supervizi, řídít si množství posudků (vs. balancování jinými druhy práce), průběžně se vzdělávat, usilovat o zdravý životní styl, ale i dodržovat profesní etiku.

5 Několik problémů, které advokát řeší při kontaktu se znaleckou činností

Autor: JUDr. Daniel Bartoň, LL.M. (Cantab), Ph.D.,

advokát v Praze a odborný asistent na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy

Ve své praxi často zastupuji oběti trestné činnosti, případně obhajuji obviněné v trestním řízení. Setkávám se proto především se znaleckými posudky psychologů, psychiatrů a dalších lékařů. Na zkušenosti se znalci v těchto oblastech se proto zaměřím především.

Znalecké posudky hrají u těchto typů případů zcela zásadní roli, protože k projednávaným činům zpravidla neexistuje mnoho dalších důkazů: často jsou to dvě konfliktní výpovědi (svědectví) doplněné o nepřímé důkazy. Posouzení jednotlivých aktérů znalci pak často představuje klíčový důkaz, protože se u znalců předpokládá, že jsou schopni vnést do řady subjektivních dojmů něco objektivního. Od toho, jak znalci naplňují tato více či méně realistická očekávání, se do značné míry odvíjí úspěch ve věci, což může být třeba život na svobodě nebo prostředky na živobytí v situaci nemohoucnosti.

Vzhledem k tomu, že pro klienty jde o naprosto zásadní životní situace, je celkem logické, že se mne ptají na to, jak jakožto advokát vidím jejich šance. To, co jim zpravidla říkám, není asi nejlepší vizitkou pro český právní stát: "I když si myslím, že je právo na Vaší straně, dopadnout to může jakkoliv - bude záležet na znalcích a na soudcích..." Nad čím se tedy společně s klienty u práce znalců pozastavuji a kde vidím prostor pro zlepšení?

5.1 Otázky a odpovědi

Základem úspěchu jsou dobře položené otázky. To vyžaduje znalosti věci, práva a bohaté životní zkušenosti. Dobrou praxí mi proto přijde, když policie a soudy do sběru a formulace vhodných otázek zapojí více osob, a to včetně účastníků řízení a znalců samotných. Takový postup zpravidla vede k lepším znaleckým posudkům, neboť znalci zodpovídají otázky, které jsou pro účastníky relevantní a které jsou schopni posuzovat. Zároveň se takovým postupem šetří čas (zkracuje řízení), neboť je nižší pravděpodobnost potřeby doplnění znaleckého posudku nebo jeho napadení opravným prostředkem.

Ne vždy je tak postupováno, a proto se poměrně často setkávám s tím, že jsou znalci dotazováni na otázky, které jim nepřísluší hodnotit (typicky otázky právní, mimo obor atp.), nebo se do zodpovídání takových otázek sami aktivně pouštějí. Setkal jsem se i s případem, kdy znalci nebyly konkrétní otázky zadány, takže nebylo zřejmé, co vlastně měl posuzovat; hodnota takového znaleckého posudku proto nebyla valná.

Ani sebelépe položená otázka nemusí přinést kýžené ovoce, když znalec není schopen porozumět otázce a opovědět na ni, popř. když se znalec není schopen vyjádřit jasně, k věci a bezrozporně. Zde narážím na problém, který se netýká pouze znalců, neboť obecné dovednosti týkající se rozumění textům do značné míry souvisí s kvalitou a obsahem vzdělávání v libovolném oboru. Kromě celkového zlepšení kvality české vzdělávací soustavy, což je běh na značně dlouhou trať, si myslím, že by prospělo také organizování speciálních kurzů pro znalce a odborníky, kteří o znaleckou činnost mohou mít zájem. I relativně jednoduchý kurz zaměřený na rozumění otázkám a formulaci odpovědí spojený s několika praktickými cvičeními by mohl kvalitu znaleckých posudků nezanedbatelně posunout.

5.2 Vliv zadavatele

S formulací otázek pro znalce velmi úzce souvisí situace, kdy se zadavatel snaží nekalým způsobem ovlivnit závěry znaleckého posudku. K tomu často dochází u soukromých znaleckých posudků (znaleckých posudků zadávaných účastníky řízení či jinými osobami, které na tom mají zájem). Vyznění znaleckého posudku je totiž možné do značné míry určit výběrem otázek a jejich textací. Méně skrytou variací téhož úsilí jsou pak případy, kdy znalec od zadavatele výslovně dostane závěry, ke kterým se má propracovat.

V případech zadavatelů, kteří potřebují větší množství znaleckých posudků, pak může dojít k vytvoření systému, kdy znalci a zadavatelé jednájí ve shodě, protože vědí, že je to pro ně vzájemně výhodné: znalec ví, že pokud své závěry ohne směrem výhodným pro zadavatele, bude od zadavatele dostávat další zakázky - a zadavatel bude pracovat jen se znalci, kteří mu jdou na ruku.

Vzhledem k tomu, že jsou údaje o zadavatelích posudků vedeny ve znaleckých denících jednotlivých znalců, mělo by být možné identifikovat alespoň některé podezřelé případy ekonomické propojenosti znalců a zadavatelů. Jelikož tyto údaje v současnosti nejsou a ani v budoucnu nemají být veřejné, mohou tyto informace vyhodnocovat pouze orgány veřejné správy. V případě elektronické evidence znaleckých posudků by bylo možné strojově (za použití umělé inteligence) identifikovat podezřelé případy na základě veškerých evidovaných dat. Případně by bylo možné uvažovat o povinném zveřejňování případů, kdy znalec za určité období zpracoval větší počet znaleckých posudků pro určitého zadavatele (nebo typ zadavatele jako např. pojišťovny, nemocnice nebo banky), aby měli účastníci předmětných řízení o co opřít své domněnky ohledně podjatosti znalců dospívajících k podezřelým závěrům.

Odhalení a postižení podjaté znalecké praxe je tím náročnější, čím větší má znalec prostor odborně obhájitelnou odchylku od reality. Značný prostor nabízí především situace, kdy má znalec rozsáhlou svobodu volby metod či relevantních vzorků (např. při oceňování nemovitostí) nebo případy, kdy existují v daném oboru různé přístupy k témuž (např. u klasifikace nemocí). V takových případech by bylo vhodné, aby znalci v posudcích uváděli zdůvodnění zvolených metod, zda lze jinými metodami dospět k podstatně odlišným závěrům, zda na daný problém existuje v oboru více pohledů, co je většinový pohled a ke které škole se hlásí.

5.3 Jak znalec k závěrům přišel

Řádné odůvodnění použité metodologie má vliv také na celkovou přesvědčivost znaleckého posudku. Často se setkávám se znaleckými posudky, které obsahují dlouhý výpis ze spisů, výsledky nějakých testů či měření a stručné závěry, aniž by bylo zřejmé, jakým způsobem se k sobě tyto části textu mají.

Při prezentaci závěrů znaleckého zkoumání u soudu se málokdy stane, že by znalec měl jasnou představu o tom, co a jak posuzoval. Zpravidla se proto omezí na čtení závěrů písemného vyhotovení posudku. Je zřejmé, že si na detaily daného případu nepamatuje a že není zpětně schopen zrekonstruovat, jak se ke svým závěrům dopracoval. Do jisté míry je zapomínání podrobností pochopitelné a souvisí to s rychlostí řízení - málokterý odborník si je schopen pamatovat detaily jednoho z mnoha případů po mnoho měsíců či let. Jen těžko však lze přijmout skutečnost, že by takto nepřesvědčivé znalecké výkony měly rozhodovat například o vině a nevině obžalovaného nebo o přiznání náhrady nemajetkové újmy oběti trestného činu.

S přesvědčivostí je spojena také přezkoumatelnost znaleckých závěrů jinými odborníky. Například u znaleckých posudků psychologických a psychiatrických je klíčové, jak zkoumaná osoba na znalce celkově v době vyšetření působí. Jestliže dojde k zachycení vyšetření pouze do formy

písemného textu nebo vyplněných testů, jen těžko může revizní znalec uvést, zda původní znalec postupoval správně a dospěl k příslušným závěrům, protože ani zdaleka nemůže vycházet ze stejných podkladů. I v případě, že dojde k dalšímu vyšetření zkoumané osoby, nebude to mít dostatečnou vypovídací hodnotu, neboť stavy zkoumané osoby mohou být v čase značně proměnlivé.

Přikláněl bych se proto k pořizování audiovizuálních záznamů dokládajících interakci mezi znalcem a zkoumanou osobou. Jsem si vědom toho, že takový postup nemusí být vhodný pro všechny případy a že vědomí nahrávání může ovlivnit chování jednotlivých aktérů. Na druhou stranu videonahrávka může kromě usnadnění (zkvalitnění) revizí přispět ke snížení zátěže obětí trestné činnosti omezením počtu případů, kdy se musí o svých traumatech se znalci bavit.

Závěrem

Omlouvám se za kusost mých poznámek. Doufám, že si je nikdo z dotčených osob nevezme příliš osobně, ale že přispějí k plodné diskusi a ke zkvalitnění znalecké činnosti.

6 Znalecká činnost pohledem soudce

Autorka: JUDr. Kateřina Čuhelová, Ph. D., soudkyně Krajského soudu v Brně

Znalecký posudek je mnohdy stěžejním důkazem v občanském soudním řízení. Zadání posudku je na místě, závisí-li rozhodnutí na posouzení skutečností, k nimž je třeba **odborných znalostí** [§ 127 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o. s. ř.“)]. Za této situace soud musí posudek zadat (není-li to zjevně neekonomické, srov. náleží Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 1414/16, ze dne 26. 7. 2016).

Aby byl posudek pro soud použitelný, musí obsahovat zákonem stanovené náležitosti [§ 13 odst. 4 vyhlášky č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících (dále jen „vyhlášky“)], aby znalec zodpověděl zadané otázky, odůvodnění jeho závěrů bylo logické (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. 12. 2010, sp. zn. 28 Cdo 329/2010). Aby se tak stalo, je vhodné, aby znalec a soud komunikovali. Je vhodné, aby komunikace probíhala před zadáním posudku, po jeho zadání, v průběhu vypracování posudku i po jeho odevzdání.

Komunikaci před ustanovením znalce ukládá soudu ustanovení § 9 zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících (dále jen „zákon o znalcích a tlumočnících“) dle něhož *orgány veřejné moci ustanovují zpravidla znalce (tlumočnický), kteří jsou zapsáni v seznamu toho krajského soudu, v jehož obvodu má orgán veřejné moci sídlo nebo pracoviště, a to **po předchozím projednání se znalcem (tlumočnickem)***. Můžeme si všimnout, že citované ustanovení předchozí projednání bere jako pravidlo, něco, co se má dít vždy. Ve skutečnosti se tak ovšem v mnoha případech neděje. Domnívám se, že důvodem je fakt, že uvedenou povinnost mj. soudu ukládá nikoliv, ale zákon o znalcích, který pro soud není tzv. „kuchařkou“, něčím, s čím by soudce denně pracoval, jak tomu je u občanského soudního řádu.

Před ustanovením znalcem může soud se znalcem projednat lhůtu, v níž je znalec schopen úkol provést, otázky, které mu hodlá položit, předpokládanou výši znaleckého (od níž poté odvine výši zálohy na znalecký posudek, srov. § 141 odst. 1 o. s. ř.).

Komunikaci ohledně lhůty pak soudu samostatně ukládá soudu § 12 vyhlášky. Dle tohoto ustanovení *při vyžádání znaleckého (tlumočnického) úkolu uloží státní orgán v mezích stanovených*

zákonem znalci (tlumočníku) lhůtu, ve které má být úkon proveden; před stanovením lhůty je podle okolností nutno se znalcem (tlumočnickem) projednat, zda může v zamýšlené lhůtě úkon provést. Můžeme si všimnout, že povinnost komunikovat se znalcem ohledně lhůty není v tomto ustanovení dána jako kategorická, tedy, že se tak musí stát vždy, ale „jen podle okolností“.

Vedle komunikace se znalcem je na místě před zadáním posudku rovněž komunikace soudu s účastníky. Soud by měl posudek zadat **po vyjádření účastníků** k tomu, zda má být posudek proveden, k osobě znalce a po shromáždění skutkových podkladů (srov. Cpj 41/79, náleží Ústavního soudu ze dne 26. 8. 2015, sp. zn. I. ÚS 3253/13). Zadání posudku bez toho, že by soud shromáždil skutkové podklady nutné pro vypracování posudku, je zpravidla neefektivní (tím nemám na mysli obstarávání si podkladů znalcem, kdy například v případě zjišťování obvyklé ceny, znalec pracuje s vlastní databází ohledně uskutečněných obchodů, vychází z nabídek realitních kanceláří, informací o realitním trhu, srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. 3. 2013, sp. zn. 28 Cdo 900/2012), může vést k nutnosti vypracovat doplněk k posudku.

Poté, co soud usnesením uloží znalci vypracovat posudek možnost komunikace mezi soudem a znalcem nekončí. Soud není **usnesením o ustanovení** znalce vázán (§ 170 odst. 2 o.s.ř.), může usnesení změnit. Dojde k tomu za situace, kdy znalec odmítne provést posudek z důležitého důvodu (§ 12 zákona o znalcích a tlumočnících), bude podjatý (§ 11 zákona o znalcích a tlumočnících, rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 3. 7. 2001, sp. zn. II. ÚS 105/01, ze dne 29. 5. 1997, sp. zn. III. ÚS 230/96, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 8. 9. 2009, sp. zn. 28 Cdo 146/2009), vysvětlí soudu, že otázka tak, jak ji soud naformuloval, je špatně zadaná a soud tuto jeho argumentaci přijme, případně znalec přesvědčí soud o tom, že v zadané lhůtě není možné posudek provést a soudce lhůtu k vypracování posudku prodlouží (§ 55 o.s.ř.). Ráda bych upozornila také na úskalí spojené s místním šetřením, které znalci provádějí. Je třeba, aby účastníkům řízení umožnili zúčastnit se **místního šetření**, tedy, aby všechny účastníky řízení o termínu místního šetření uvědomili. V opačném případě totiž půjde o vadu řízení, která může mít za následek nesprávnost rozhodnutí ve věci, tímto postupem je účastníkům znemožněno vyjadřovat se k provádění důkazu (srov. náleží Ústavního soudu ze dne 16. 10. 2008, sp. zn. I. ÚS 1012/07).

Znalec komunikuje se soudem i poté, co zjistí, že účastníci **adekvátně nespolupracují** a jejich součinnost je nezbytná. Například žalobce nepustí znalce do nemovitosti, kterou má znalec ocenit. Případně znalec zjistí, že je třeba **součinnosti třetí osoby** a ta ji neposkytuje (dlužno podotknout, že povinnost poskytnout znalci součinnost soud účastníkům, případně třetím osobám ukládá již v usnesení o ustanovení znalce, ne vždy však tyto subjekty uposlechnou pokynu danému v usnesení). Za této situace musí znalec kontaktovat soud s požadavkem na zajištění součinnosti, kdy soud k tomu nástroje má. Pokud jde o účastníky řízení, ti jsou povinni tvrdit všechny pro rozhodnutí věci významné skutečnosti, plnit důkazní povinnost (§ 120 odst. 1 o. s. ř.) a další procesní povinnosti uložené jim zákonem nebo soudem a dbát pokynů soudu (§ 101 odst. 1 o. s. ř.), ostatní (slovy zákona „každý“) pak jsou povinni sdělit soudu skutečnosti, předložit listinu, či předmět (§ 128, 129 odst. 2 o.s.ř., § 130 o.s.ř.). Při nesplnění povinností má soud k dispozici pomocníka v podobě pořádkové pokuty (§ 54 o.s.ř.).

Komunikace probíhá i **po vyhotovení a odevzdání posudku**. Poté, co znalec doručí posudek soudu, soudce zašle posudek spolu s vyúčtováním účastníkům řízení s výzvou, aby se k posudku vyjádřili, uvedli své námítky proti posudku (usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 525/2017, ze

dne 26. 7. 2017), sdělili, zda trvají na výsledku znalce. Pokud mají účastníci k posudku připomínky, případně soud sám má pochybnost o správnosti posudku, je-li posudek nejasný nebo neúplný, např. chybí odpověď na dotaz, chybí odůvodnění odpovědi, vyzve soud znalce k **doplnění** (§ 127 odst. 2 o.s.ř.), zpravidla písemnou formou, není však vyloučeno, aby soude znalce předvolal k jednání bez toho, že by vyžadoval písemné doplnění posudku. Pokud účastníci trvají na výsledku znalce, soudce předvolá znalce k jednání, kde je vyslechnut (§ 127 odst. 1 věta třetí, čtvrtá o. s. ř.).

Pokud bude mít soud **pochybnost o správnosti posudku** i poté, co znalce vyzval k doplnění, případně jej vyslechl, nechá zpravidla vypracovat revizní posudek (Zákon nestanoví předpoklady, za kterých přichází do úvahy vypracování revizního znaleckého posudku, ponechává je na úvaze soudu. Nemá-li soud pochybnosti o jeho správnosti, není povinen nařídít vypracování revizního posudku, a to navzdory tomu, že pochybnosti vyjadřuje účastník; důkazy totiž hodnotí jen soud; srov. usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 22 Cdo 525/2017, ze dne 26. 7. 2017. Pochybnosti mohou být vyvolány i předložením listinného důkazu – odborného vyjádření osoby zapsané v seznamu znalců obsahujícího odborný závěr, který odporuje odbornému závěru obsaženému ve vypracovaném znaleckém posudku soudem ustanoveného znalce; srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. 5. 2016, sp. zn. 21 Cdo 1557/2015).

Komunikace se soudem pak probíhá, i pokud jde **o znalečné**, tentokrát formou odvolání, případně cestou vyjádření k odvolání. V této části znalec není účastníkem řízení ani vedlejším účastníkem řízení, ale osobou zúčastněnou na řízení, má právo na odvolání proti rozhodnutí o znalečném a také stejná procesní práva, jaká zákon přiznává účastníkům, tj. zejména právo vyjádřit se k odvolání (srov. nález Ústavního soudu ze dne 10.1.2013, sp. zn. II. ÚS 3367/12).

7 Znalecká činnost z pohledu PČR

Autorka: Mgr. Jana Peršínová, Krajské ředitelství Policie Středočeského kraje

Spolupráce policie se znalci je důležitou součástí trestního řízení, ve kterém jsou znalecké posudky často významnými důkazy. Proto je nezbytné, aby znalci byly erudovaní a jejich práce byla kvalitní. Význam znalecké činnosti bych ráda demonstrovala na dvou případech, se kterými jsem se v rámci práce u Policie ČR setkala.

První případ se týká jedenáctileté dívky, která se svěřila své matce, že jí otec od asi šesti let do deseti let sexuálně zneužíval. Nejprve jí osahával na intimních místech, posléze s ní análně a vaginálně souložil. V době oznámení byli rodiče dívky rozvedeni a soudili se o majetek. Dívka byla vyšetřena na běžném gynekologicko-porodnickém oddělení v jedné fakultní nemocnici, závěr vyšetření byl, že panenská blána je neporušená a dívka je virgo. Otec popřel, že by s dcerou měl jakýkoliv sexuální kontakt a uvedl, že dívka si vše vymyslela, aby se mu pomstila za to, že odešel od rodiny za jinou ženou. Vzhledem k tomu, že závěr vyšetření byl v rozporu s tvrzením dívky o tom, jaké sexuální praktiky s ní otec vykonával, podstoupila dívka vyšetření u znalce specializovaného na dětskou gynekologii. Při vyšetření znalcem, které pro nespolečnosti dívky trvalo hodinu a půl, byly na panenské bláně dívky nalezeny zhojené hluboké defloráčnické trhliny. Následně bylo zjištěno, že vyšetření v nemocnici trvalo pár minut a že lékař při něm použil metodu, kterou panenskou blánu dívky nemohl řádně vyšetřit a trhliny díky tomu mohl přehlédnout. V rámci trestního řízení byla dívka vyšetřena také znalci z odvětví klinická psychologie a dětská psychiatrie. Ti zjistili, že dívka trpí trvalou posttraumatickou stresovou poruchou charakteru těžké újmy na zdraví. Vyšetření dívky u znalce

specializovaného na dětskou gynekologii se tedy ukázalo jako klíčové. Bez něj by se policejní orgán mohl spokojit s verzí, že se jedná o rozvodový spor rodičů, ve kterém proti otci byla zneužita dívka, která tvrdí, že s ní měl otec opakovaně souložit a přitom je panna. Věc tak mohla být odložena s tím, že se trestný čin nestal. I díky kvalitní práci znalců byl otec obviněn z trestných činů znásilnění a soulož mezi příbuznými a nakonec pravomocně odsouzen k trestu odnětí svobody v délce 8 let nepodmíněně, dívka má uhradit náhradu škody a nemajetkové újmy v částce cca 1,200.000,-Kč.

V druhém případě šlo o dlouhodobé týrání manželky ze strany manžela. Manžel svou ženu zcela sociálně a ekonomicky izoloval, zakázal jí stýkat se s rodiči, přáteli, vykonával přepadové kontroly doma, na dětském hřišti. Když žena po rodičovské dovolené nastoupila do zaměstnání, vozil jí do práce, z práce, několikrát denně jí telefonicky kontroloval. Žena si nesměla mýt často vlasy, aby nebyla přitažlivá pro muže, každý den musela mít s manželem pohlavní styk, pokud mu nebyla po vůli, vynutil si styk násilím. Z výslechů svědků – příbuzných, kolegů - vyplývalo, že žena hovoří pravdu. K muži bylo zjištěno, že fyzicky napadl kolegu, což nebylo policií řešeno, a že byl stíhán pro fyzické napadení v opilosti. V průběhu trestního řízení podstoupili muž i žena vyšetření u znalců, u klinického psychologa a psychiatra. Podle znaleckého posudku klinického psychologa byla žena obecně nevěrohodná osoba se sklony k přehánění, u muže nebyly zjištěny sklony k agresivitě. Podle znalce psychiatra žena utrpěla v souvislosti s jednáním manžela přechodnou újmu na duševním zdraví. S ohledem na výsledky znaleckého zkoumání a na rozpor mezi závěry znalců, podstoupila žena na své náklady vyšetření u dalšího znalce klinického psychologa. Ten uvedl, že ve vztahu k výpovědi je věrohodná, že líčí prožité události a že ve vztahu muže a ženy se jedná o dlouhodobé domácí násilí v mnoha formách. U soudu všichni znalci setrvali na svých závěrech, soud se přiklonil k závěru znalce, jehož posudek žena hradila sama. Muž byl odsouzen k trestu odnětí svobody v délce čtyři roky nepodmíněně, avšak odvolací soud rozsudek zrušil s tím, že jsou-li v závěrech znalců významné rozpory, má být vypracován revizní znalecký posudek. Muž i žena tedy podstoupili další vyšetření před revizními znalci, podle znaleckého posudku byla žena ve vztahu k výpovědi věrohodná. Muž byl nakonec odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody, když soud vzal do úvahy délku trestního řízení, které před soudem trvalo několik let. Díky znaleckému posudku prvního znalce žena musela podstoupit opakovaná vyšetření, opakovaně musela líčit pro ni silně traumatizující skutečnosti. Pokud by nebyl vypracován znalecký posudek, který si hradila sama a následně revizní znalecký posudek, mohl být muž zproštěn obžaloby a jeho jednání by nebylo potrestáno.

8 Ohrožené osoby, děti a znalci v nové úpravě přestupkového práva

Autor: Mgr. Jan Potměšil, odbor bezpečnostní politiky MV ČR

Jednání charakteru domácího násilí bývá často kvalifikováno jako přestupek, ať už od okamžiku oznámení, nebo poté, co je věc orgány činnými v trestním řízení předána k projednání správnímu orgánu, resp. přestupkové komisi. Většina případů domácího násilí tak není řešena soudy, ale ocitá se mezi přestupky, projednávanými správními orgány. Považujeme proto za účelné seznámit se se základními pravidly projednávání přestupků charakteru domácího násilí, zejména s ohledem na změny přestupkového práva účinné od 1. července 2017, a dodat v této souvislosti i několik slov k postavení dětí a znalců.

Domácí násilí je nejčastěji pácháno mezi tzv. osobami blízkými, typicky manželem a manželkou, nebo jinými osobami v obdobném poměru. V těchto případech je bylo možno projednat

dle předchozí úpravy zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, jen na návrh osoby postižené přestupkem, která se podáním návrhu zároveň stala účastníkem takto zahájeného řízení. Návrh bylo možno podat jen do 3 měsíců od okamžiku, kdy se o přestupku dotčená osoba dozvěděla (většinou splývá s okamžikem spáchání přestupku), návrh musel mít předepsané náležitosti a v případě neprokázání skutku hradila navrhovatelka náklady řízení. Návrhy psané osobami postiženými přestupkem, pokud tedy návrh podaly (cca v desetině případů), byly často nekvalitní a někdy také opožděné, pokud se o nutnosti podat návrh dozvěděly pozdě.

S účinností k 1. červenci 2017 již platí reformovaná úprava, která do určité míry navazuje na tu předchozí, avšak přináší i nová pravidla a nové otázky. Provedena byla zákonem č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, zákonem č. 251/2016 Sb. o některých přestupcích a změnovým zákonem č. 183/2017 Sb. Prvně uvedený zákon se zabývá základy odpovědnosti za přestupky, tresty, ochrannými opatřeními a procesními odchylkami řízení oproti podpůrně aplikovanému správnímu řádu. Druhý uvedený zákon sdružuje skutkové podstaty přestupků, které nebylo možno přiřadit do některého ze zvláštních zákonů. Jde zejména o přestupky proti veřejnému pořádku, občanskému soužití a majetku.

Nejčastěji jsou přestupky charakteru domácího násilí kvalifikovány jako přestupky proti občanskému soužití, spáchané buď ublížením na cti (zejména urážkami), nebo úmyslným ublížením na zdraví anebo některou z forem tzv. hrubého jednání - jde zejména o vyhrožování újmou na zdraví, schválnosti nebo jiné hrubé jednání. Pod jiné hrubé jednání lze zařadit velmi širokou škálu přestupků, od vyhrožování jinak, než újmou na zdraví, přes strkání či jiné fyzické útoky nezpůsobující zranění, až po pronásledování (stalking), nejedná-li se už o trestný čin, nebo jiné formy hrubého jednání mezi lidmi, přesahující rámec pouhé nevhodnosti či nezdvořilosti. Přestupky proti majetku jsou zřídkavé z důvodu, že poškozená či „ukradená“ věc v případě manželů zpravidla spadá do jejich společného jmění, a i v jiných případech bývá objektem, resp. je narušeno, primárně občanské soužití, nikoliv zájem na ochraně majetku (jako příklad uveďme zničení oblíbené věci z pomsty či jako naschvál).

Nově je přestupek vždy projednáván z moci úřední, i mezi osobami blízkými a v případě ublížení na cti (zde bez ohledu na vztah dotčených osob), tedy nikoliv jen na návrh, jak tomu bylo dříve. Ovšem stále se procesně rozlišují situace, kdy je přestupek spáchán mezi „cizími“ osobami, a kdy mezi tzv. osobami blízkými (potažmo kdy jde o ublížení na cti).

Mezi „cizími“ osobami (typicky rozvedenými manželi nebo v případě páru po rozchodu) se přestupek projednává z moci úřední bez dalšího. Může být odložen, může být projednán příkazem na místě (blokovou pokutou), nebo příkazem coby prvním úkonem v řízení anebo v nezkráceném řízení (zpravidla) s ústním jednáním o přestupku. Osoba postižená přestupkem se v nezkráceném řízení ocitne (pouze) v postavení svědka, na průběh řízení nemá vliv. Nanejvýš může být navíc i v postavení poškozeného, pokud jí byla způsobena majetková újma a uplatnila nárok na náhradu škody.

Mezi tzv. osobami blízkými (příbuzný v řadě přímé, sourozenec, manžel, partner či jiná osoba v poměru rodinném nebo obdobném, pokud by újmu druhého pociťovala jako újmu vlastní) se přestupek také projednává z moci úřední, ovšem shledá-li správní orgán důvody pro zahájení řízení, potřebuje k tomu ještě souhlas osoby postižené přestupkem. Totéž platí u přestupků ublížení na cti (urážek), zde bez ohledu na vztahy mezi dotčenými osobami. Z právě uvedeného však existuje výjimka, kdy se souhlas nevyžaduje, a to pokud byl přestupek spáchán na dítěti (osobě mladší 18 let) nebo pokud byl přestupek důvodem vykázaní ze společného obydlí. Řízení se zde vede z moci úřední

bez dalšího a osoba postižená přestupkem nemá ani zvláštní procesní práva (viz níže), která by jí náležela v případě podmínění řízení jejím souhlasem.

Pokud správní orgán důvody k zahájení řízení neshledá, může věc i odložit, konkrétně z důvodu, že oznámení o přestupku neodůvodňuje zahájení řízení. Konkrétně pokud např. správní orgán usoudí, že společenská škodlivost skutku je mizivá (skutek mu nepřipadá dostatečně závažný). V takovém případě se však o odložení vyrozumívá osoba přímo postižená spácháním přestupku, která v případě nesouhlasu může nadřízenému správnímu orgánu adresovat podnět proti nečinnosti, pokud dle jejího názoru řízení o přestupku mělo být zahájeno. (Zde uvedené platí o všech případech odložení, i když nejde o skutky spáchané mezi osobami blízkými nebo o urážky.)

Pokud však správní orgán dospěje k závěru, že skutek je dostatečně závažný a má tedy být projednán jako přestupek, musí si u přestupků mezi osobami blízkými (či u urážek) nejdříve opatřit souhlas osoby přímo postižené spácháním přestupku. K tomu jí musí poskytnout alespoň 30 denní lhůtu. Pokud souhlas není dán, věc se odkládá. Pokud je souhlas udělen, následuje zahájení řízení. Předmět řízení („obvinění“) formuluje sám správní orgán. Správní orgán zde přestupek nemůže projednat příkazem na místě (blokovou pokutou) ani příkazem, musí vést nezkrácené řízení, v němž zpravidla nařídí ústní jednání o přestupku. K ústnímu jednání předvolá obviněného a svědky. Osoba postižená přestupkem bude vyslechnuta jako svědek, zároveň však má jako osoba dávající souhlas s projednáním přestupku i řadu významných procesních práv.

Vedle práva udělit (i vzít zpět) souhlas s projednáním musí být osoba postižená přestupkem vyrozuměna o zahájení řízení, má právo navrhopvat důkazy a činit jiné návrhy po celou dobu řízení, má právo na informace o řízení, má právo nahlížet do spisu, účastnit se ústního jednání a jiných úkonů v řízení, má právo klást otázky obviněnému a svědkům a má právo vyjádřit se k podkladům pro rozhodnutí před jeho vydáním, resp. po ukončení dokazování. Nemůže se pouze odvolat proti rozhodnutí vydanému ve věci. Pokud se však obviněný odvolá, může se už zase vyjádřit k jím podanému odvolání a spolu s tím reagovat na jeho argumenty či navrhopvat nebo doplňovat nové důkazy.

Výkon procesních práv může osoba postižená přestupkem, která dala souhlas s řízením, svěřit i zmocněnci (či advokátovi). Pro větší komfort, zejména pocit bezpečí u jednání, připadá v úvahu i dostavit se s důvěrníkem, resp. osobou, která osobu postiženou přestupkem psychicky podpoří. Zákon to přímo nevylučuje, ale zatím ani přímo neupravuje, proto je vhodné osobu důvěrníka nějak formalizovat (zmocněním k zastupování, třeba i jen pro jedno konkrétní jednání) nebo její účast předjednat.

V některých případech je též aktuální ochrana osobních údajů osoby postižené přestupkem (ale třeba i svědka nebo zmocněnce), jako je místo aktuálního pobytu, pracoviště, telefonní kontakt apod. Správnímu orgánu by mělo stačit jméno, příjmení, datum narození a adresa pro doručování, třeba i u jiné osoby nebo u pomáhající organizace (ostatní údaje může uchovávat odděleně). Výslovná zákonná úprava ochrany osobních údajů v těchto případech ale opět chybí, ač by byla potřeba zejména u případů pronásledování (stalkingu). Zatím tedy může dojít k případům, kdy osobní údaje byly chráněny v trestním řízení, po předání věci do řízení o přestupku však ochrana končí.

V samotném řízení je důležité právo nahlížet do spisu, navrhopvat důkazy či klást otázky svědkům a obviněnému. V posledně uvedeném případě reálně tehdy, pokud k tomu má osoba postižená přestupkem dostatek sil a kuráže. Správní orgán není nějak zvlášť povinován k zajištění alespoň pocitu bezpečí předvolané osoby, byť tak zejména po předjednání učinit může, resp. je to

žádoucí (oddělení osob, zajištění přítomnosti další osoby, třeba i strážníka či policisty, umožnění přítomnosti důvěrníka). Každopádně v případě předvolání k výslechu svědka (resp. účasti na jednání obecně) nelze kontakt s obviněným vyloučit.

Pokud jde o výslech dětí, zákon také mlčí. Úprava se věnuje ochraně dětí jako podezřelých či obviněných, nikoliv už dětem v postavení svědka či osoby postižené přestupkem. Lze však do určité míry vycházet z jiných dostupných norem. Odkázat lze zejména na Úmluvu o právech dítěte, ukládající povinnost upřednostňovat při všech postupech (i) orgánů veřejné moci zájem dítěte (které by tak mělo být vyslyšáno zásadně zcela výjimečně, zejména v nižším věku či týká-li se věc rodičů). Dále se lze inspirovat správním řádem, který upravuje výslech dítěte jako účastníka, mj. bez přítomnosti rodičů, za účasti orgánu sociálně-právní ochrany dětí apod., neboť v procesním právu analogické aplikaci úpravy v zásadě nic nebrání. Jakkoliv jsou děti často jedním z mála svědků domácího násilí, správní orgán by jim měl věnovat zvláštní ochranu (min. aby nebyly předmětem manipulace či se neocitaly „mezi mlýnskými kameny“) a měl by si pokud možno vystačit s jinými důkazy.

Děti nejsou explicitně chráněny v přestupkovém právu ani jako osoby postižené přestupkem či jako svědkové domácího násilí (oproti případům, kdy je dítě podezřelé či obviněné z přestupku, a do věci je vtažen orgán sociálně-právní ochrany dětí). Již nyní však lze dovodit oznamovací povinnost správních orgánů vůči OSPODu na základě povinnosti státních orgánů vyhledávat a ohlašovat případy ohroženého dítěte, jímž se rozumí i dítě ohrožené násilím v rodině (zakotveno v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí).

Vrátíme-li se k samotnému řízení, ještě před vydáním rozhodnutí o přestupku (po skončení dokazování) má osoba postižená přestupkem, která dala souhlas s řízením, důležité právo vyjádřit se k podkladům pro rozhodnutí. Obvykle je prostor k vyjádření poskytnut na konci ústního jednání, vhodnější je však požádat ještě o několik dní na dodání písemného vyjádření. K tomu je užitečné mít k dispozici kopii všech důležitých podkladů ze spisu. Poté lze na základě analýzy důkazů (výpovědi, lékařské zprávy, další podklady) shrnout, co v řízení vyloučilo, co je prokázáno, co svědčí o vině, jak má být rozhodnuto. Správní orgán tak může mít usnadněnu práci a přinejmenším se musí s uplatněnými návrhy a námitkami vypořádat ve svém rozhodnutí.

Správnímu orgánu lze navrhnout, aby obviněnému uložil i některé z nově existujících ochranných opatření, konkrétně zákaz styku s určenou osobou (typicky s osobou postiženou přestupkem) či dalšími osobami, případně povinnost absolvovat program zvládnutí agrese. Tato opatření míří právě na přestupky charakteru stalkingu a domácího násilí. Programy zvládnutí agrese nabízejí jako sociální službu některá krajská intervenční centra, s nimiž může správní orgán tuto možnost předjednat a povinnost poté uložit.

Proti samotnému rozhodnutí o přestupku se osoba postižená přestupkem, která dávala souhlas řízením, odvolat nemůže. To platí i o případech, kdy bylo řízení zastaveno, typicky z důvodu, že spáchání přestupku nebylo dle správního orgánu prokázáno. Nově však alespoň osoba postižená přestupkem není povinna hradit náklady řízení.

Na druhé straně však lze v případě pravomocného zastavení řízení podat nadřízenému orgánu podnět k tzv. přezkumnému řízení, kde se uvedou procesní i věcné vady rozhodnutí, nasvědčující jeho nezákonnosti. Přezkumné řízení je dozorčím prostředkem, na jeho zahájení není nárok, pokud však správní orgán významně pochybil, může být nezákonné zastavení řízení zrušeno a věc se vrací zpět. Nepůjde o častý postup, ale určitý prostor pro revizi rozhodnutí zde je.

Pokud správní orgán rozhodne o vině a trestu, opět se může odvolat jen obviněný, k jím podanému odvolání se však osoba postižená přestupkem, která dávala souhlas s řízením, může vyjádřit a vyvracet či korigovat odvolací námitky, počítaje v to i uplatnění nových důkazů.

Pokud bylo řízení o přestupku vedeno z moci úřední bez souhlasu osoby přímo postižené spácháním přestupku, která tak vystupovala max. v pozici svědka, rozhodnutí se jí vůbec neoznamuje a možnosti ovlivnit osud řízení jsou malé. Sdělení výsledku řízení, potažmo kopie rozhodnutí, se pak lze domáhat jen obtížně. Obvykle se tak činí prostřednictvím žádosti neúčastníka o nahlížení do spisu s odkazem na právní zájem či jiný důležitý důvod (jímž může být např. záměr vymáhat náhradu škody či nemajetkové újmy nebo potřeba dokazování v jiném, např. opatrovnickém, řízení). V případě zjištění, že řízení bylo (nedůvodně) zastaveno, lze i zde podat podnět k přezkumnému řízení (to může v zásadě kdokoli), byť opět se spíše menší nadějí na revizi rozhodnutí. Dodejme, že přezkumné řízení lze zahájit jen do 1 roku od právní moci dotčeného rozhodnutí.

Pro úplnost zmiňme, že přestupkové právo již jednou na krátkou dobu přiznávalo procesní práva blízká účastnickým i tomu, komu byla způsobena nemajetková újma, tedy nejen osobě, která uplatnila nárok na náhradu majetkové škody. Tím došlo k přiblížení k postavení poškozeného, jak je upraveno v trestním řízení, kde je účastníkem (poškozeným) osoba postižená trestným činem bez ohledu na to, zda jí byla způsobena škoda na majetku, nebo i nemajetková újma (např. týráním). Nově však zákon počítá jako s účastníkem řízení opět jen s poškozeným, který uplatnil nárok na náhradu škody na majetku. Zřejmě nejen z důvodu špatné adaptace praxe na rozšíření práv osob postižených přestupkem, ale i s ohledem na zvýšené administrativní nároky pro správní orgány, figuruje-li v řízení motivovaná oběť přestupku, která zpravidla nenechá bez povšimnutí, pokud správní orgán nevede řízení s náležitou péčí a kýženými výsledky. Požadavky na rozšíření práv osob postižených přestupkem přesto stále zaznívají min. od organizací pomáhající obětem předsudečné nenávisti (a popravdě řečeno by to bylo férové vůči všem osobám postiženým přestupkem, jakkoliv by to zřejmě vyžádalo další náklady na chod správního aparátu).

Stran běhu řízení je třeba ještě dodat, že přestupek se promlčuje za 1 rok od spáchání, nejpozději za 3 roky. Jednoletá doba se přerušuje (a běží nová – zase jednoletá – doba) v případě zahájení řízení o přestupku a dále (znovu) v případě rozhodnutí o přestupku, jímž je obviněný uznán vinným. Pokud je řízení zastaveno, promlčecí doba se ani v případě zrušení rozhodnutí a vrácení věci k novému projednání nepřerušuje, a běží dál až do případného rozhodnutí o vině, anebo mezitím uplyne. Promlčecí doba na druhé straně vůbec neběží po dobu, kdy je o tomtéž skutku vedeno trestní řízení, konkrétně od zahájení úkonů trestního řízení až do předání věci správnímu orgánu (příp. do právní moci usnesení soudu o postoupení věci do přestupkového řízení, eventuálně do uplynutí lhůty pro dovolání, příp. právní moci rozhodnutí o dovolání). Zjednodušeně řečeno, pokud není ve věci vedeno trestní řízení, je třeba, aby do 1 roku od spáchání přestupku bylo zahájeno přestupkové řízení a poté opět do 1 roku bylo rozhodnuto o vině, jinak odpovědnost za přestupek zaniká.

Závěrem několik slov o postavení znalců, jichž především (vedle domácího násilí) se týká tento sborník. V přestupkovém řízení bývá ustanovování znalce spíše výjimečné, z časových i finančních důvodů. Častěji se s nimi lze setkat zejména v dopravě, u přestupků proti občanskému soužití ale jen výjimečně, např. jde-li o zranění a mechanismus jeho vzniku, a prakticky nikdy, jde-li o věrohodnost svědků či osobnost obviněného. Správní orgány však mohou využít znalecké posudky pořízené předtím orgány činnými v trestním řízení, neboť ty mohou být v souladu se správní

judikaturou využity i v řízení přestupkovém (např. stran charakteru zranění, způsobu jeho vzniku, následků).

Pokud by přesto sám správní orgán hodlal nařídit vypracování znaleckého posudku, bude limitován mnoha okolnostmi. Jednou z nich jsou zmíněné finance, které (ne)má k dispozici. Další otázkou je formulace otázek znalci, kde se však úřední osoba může inspirovat policejními spisy, které jí v praxi prošly rukama. Pokud najde vhodného znalce a ustanoví jej, může posléze vzniknout problém v přístupu ke zdravotnické dokumentaci. Bez souhlasu subjektu údajů totiž může znalec dle zákona o zdravotnických službách požadovat potřebné dokumenty jen v trestním, nikoliv přestupkovém, řízení (souhlas dotčené osoby je proto třeba předem opatřit a znalci doložit). Problém může vzniknout i v případě, kdy zkoumaná osoba odpírá součinnost se znalcem – správní orgán zde má minimum zajišťovacích prostředků, resp. explicitně upravené nemá žádné (např. pořádková pokuta, předvedení). Přestupkové právo zde tak oproti trestním věcem opět přichází zkrátka.

Na samý závěr lze uzavřít, že nová úprava přestupkového práva přinesla určitá zlepšení, v dalších ohledech je však diskutabilní a některé otázky ponechává bohužel zcela neřešené. Doufejme však, že na základě upozornění z praxe i od odborné veřejnosti se v dohledné době alespoň v nejdůležitějších otázkách dočkáme nápravy a řešení.

9 Zkušenosti s posuny ve znalecké činnosti

Autorka: PhDr. Jana Procházková

Za několik desetiletí znalecké činnosti konstatuji ve své praxi znalce jak v oblasti civilní (kde se jedná především o péči/ resp. spory o děti), tak v oblasti trestní (děti oběti a děti pachatelé trestní činnosti) řadu posunů.

Na straně zadavatelů jsou rozdíly i podle toho, zda je zadavatelem soud, nebo policie. Ze strany soudů enormně narostlo množství podkladů – i spis o 2000 stranách!, navíc se zhoršilo i jejich řazení (často nejsou řazeny chronologicky a v tomto ohledu je PČR horší)- což práci znalce ztěžuje.

V zadání samotném narostlo i množství posuzovaných účastníků (děti, rodiče, prarodiče, noví partneři, noví sourozenci... Zadání otázek, na které má znalec odpovědět, také narostlo (i přes 20!) u soudů je to negativně ovlivněno i tím, že otázky klade nejen soud, ale i účastníci (sporů o děti). Leckdy se však otázky opakují, a někdy jsou i poněkud mimo smysl (př. Jaký je morální vývoj – u dítěte 3letého...).

Problémem je i to, že některé soudy zasílají spis zároveň s usnesením o znalci – a nezohledňují tak časové a kapacitní možnosti znalce. Dříve soud vždy nejprve zaslal usnesení a před zasláním spisu proběhl časový úsek na možné připomínky, případně vrácení. Mění se také počet ustanovených znalců. Zažila jsem zásadní ustanovování 2-3 znalců, pak striktně jednoho (údajně pro šetření financí), nyní opět některé soudy ustanovují znalce dva- (psycholog a psychiatr), což považuji za výhodné jak z hlediska pohledů různých odborností, tak pro možnost konzultací znalců. Následné jednání před soudy není v současné době výjimkou za velmi dlouhou dobu (i rok, dva)- což pro znalce znamená náročnější studium celého případu znovu.

Právní zástupci posuzovaných jsou stále více ke znalci agresivní a jen zřídka přítomný soudce/ soudkyně zakročí a limituje jejich jednání. Platební část - úhrady za odvedenou práci jsou tristní (od soudu nemám platby i pět let zpět) – v tomto ohledu je PČR aktuálně mnohem pružnější.

Posuny na straně účastníků: V současnosti výrazně vzrostla negativní spolupráce jednotlivých účastníků. Možná pro nižší respekt k soudům v populaci? To, že znalec musí opakovaně zvat účastníky, kteří se nedostavují, znamená prodlužování doby posudku a blokuje čas znalci. Dochází také k výrazně většímu počtu stížností (a např. při sporech o děti bývá jedna strana spíše nespokojena) nejen na obsah znaleckého posudku, ale i na vyúčtování. Jen málokdy jsou tyto stížnosti vskutku oprávněné. Výrazně víc odvolání a nové jednání je, podle mých zkušeností a znalostí, téměř národním sportem v naší zemi. Nikde jinde v Evropě není tak vysoký počet odvolání. Pro znalce to znamená další a další účast u soudu – vyšší instance či opět následně u nižší.

Posuny na straně znalců: Především jsou to prohřešky proti etickým profesním pravidlům (či jejich vlastní výklad). Co jiného je kontraposudek znalcem, který, podle vlastních slov, napíše „krátké vyjádření“ – o 20 stranách, které opatří svým kulatým – znaleckým razítkem? Co soukromé posudky, kde znalec nevyšetřil všechny účastníky? Takových posudků, podle mých zkušeností, značně přibýlo. Poměrně časté je i překračování kompetencí (znalec nepracuje s dětmi, ale posudek na ně na objednávku napíše. Znalec z oboru školství a kultura, který se vyjadřuje k diagnózám účastníků). Někteří znalci vypracovávají velké množství posudků, ale např. výpisy ze spisu si nechávají psát dalšími osobami. Kvalita posudků je poznat i podle zpracování – některými znalci je oblíbené kopírování ze svých posudků jiných (a leckdy i beze změny rodu, někdy i jména...), ve struktuře posudku pak někdy chybí i anamnestické údaje, jak rodinné, tak osobní.

Délka posudku (a následně účtovaný honorář) je někdy zcela neúnosná (a soudci elaborát ani pak nečtou) i díky citacím z publikací. To dříve rozhodně nebylo – je však pravda, že je dobré je někdy v přiměřené délce uvádět - ne však určitě jako pravidlo.

Posuny na straně znalců v důsledcích často zpochybňují kvalitu profese psychologa ve veřejnosti.